

contribute to the effective solution of the problem is proposed.

Key words: new Ukrainian school, preschool education, continuity, interconnection, emotional and volitional readiness, social readiness, intellectual readiness.

Стаття надійшла до редакції 26.02.2018

О. І. Степанова

МОДИФІКАЦІЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ ЯК ВІДДЗЕРКАЛЕННЯ ПРОЦЕСУ ГУМАНІЗАЦІЇ ВИХОВАННЯ У ТВОРЧІЙ СПАДЩИНІ ТАМАРИ ПОНІМАНСЬКОЇ

Анотація. У статті висвітлено погляди Тамари Поніманської щодо гуманізації виховання, його місця в гуманістичній педагогіці. Теоретично визначено сутність структурних компонентів гуманного ставлення до дитини. Уточнено поняття «гуманізм», «гуманізація». Аналіз здійснено через призму ідіолекту вченої.

Обґрунтовано доцільність появи нових термінолексем для осучаснення всіх галузей педагогічної науки. Окреслено вплив фахової лексики на логіку наукового мислення та необхідність систематизації термінологічних систем на сучасному етапі. Розглянуто вплив термінів на становлення індивідуального мовлення, визначено підходи до його аналізу. Досліджено деякі структурно-семантичні особливості функціонування термінолексем у контексті автора.

Ключові слова: гуманізм, гуманістичний, гуманістичне виховання, термін, термінологія, ідіостиль, ідіолект.

Постановка проблеми. Гуманізація освітнього простору як одна із світових тенденцій є основним принципом реформування освіти в Україні. Це має об'єктивні причини, оскільки в наш час цивілізований процес характеризується глобальними екологічними проблемами, експансією техносфери, дегуманізацією суспільства. Ці негативні явища підсилюються державно-політичними, економічними змінами, які призвели до суспільної несталості, різкого розшарування і соціальної незахищеності більшості населення, втрати ціннісних орієнтирів і глибокої моральної кризи.

Дослідження гуманізації суспільства в цілому і освіти зокрема є пріоритетними в свідомості ХХІ століття. Генеза ідей гуманістичного виховання має певну логіку розвитку та специфіку, пов'язану із соціокультурним середовищем суспільства та конкретно-історичним періодом. Сучасна парадигма гуманістичного виховання опирається на могутню гуманістичну педагогічну традицію, яка виходить із споконвічних людських цінностей любові до дитини, розуміння виховного

процесу як розвитку її особистості на основі інтересів і потреб [4, с. 23].

Соціокультурні процеси, що відбуваються в нашій країні, перспективи розвитку українського суспільства вимагають глибокого вдосконалення всіх галузей педагогічної науки. Актуалізується увага на унікальній дидактичній спадщині відомих учених. Їхній творчий доробок не тільки містить ґрунтовні розробки теоретико-методологічних аспектів національної системи навчання і виховання, а й є зразком наукового стилю, дослідники ретельно підходять до вибору кожного слова, мовної конструкції. «До мови наукової літератури ставляться особливо суворі вимоги в дотриманні норм, що сприяє посиленню логізації викладу.... Оскільки наука оперує не образами, а поняттями, науковий твір насичений абстрактною лексикою» [5, с. 127].

Стиль гуманітарних наук суттєво відрізняється від стилю точних, природничих, сільськогосподарських та інших. Передусім тим, що, крім фахової лексики (яка, безперечно, має свою специфіку у цій галузі знань), тут наявні особливий синтаксис, своя фразеологія, які й утворюють ідіолект вченого. Останнім часом активно розвивається когнітивна теорія, в рамках якої ідіостиль розглядають як засіб репрезентації індивідуально-авторської картини світу.

Вагомі положення щодо аналізу ідіостилу знаходимо у працях Л. Гаспарова, В. Григор'єва, М. Караваєва, Ю. Караулова, Ю. Щеглова та інших вчених. В українському мовознавстві – це дослідження С. Бибик, В. Дроздовського, Н. Дужик, С. Єрмоленко, О. Кухар-Онишко, Н. Сологуб, Л. Ставицької, та ін.

Прикладом виразного наукового ідіолекту стали праці Тамари Поніманської, відомої вченої в галузі дошкільної педагогіки. Автора понад 300 наукових і науково-методичних публікацій з проблем дошкільної освіти, гуманістичного виховання відрізняли гармонійне поєднання академічного підходу до висвітлення порушеної теми та образного влучного висловлювання. Науковець майстерно володіла словом, уміла висловити свої думки точно, ёмно, але водночас стисло. Значну увагу приділяла використанню термінолексем, оскільки вони, на її думку, відіграють важливу роль у логіці наукового викладу.

Аналіз досліджень з проблеми. Теорію та практику гуманістичного виховання в контексті особистісно-орієнтованого підходу активно розробляли українські вчені Г. Балл, І. Бех, С. Гончаренко, О. Дубасенюк, І. Зязюн, В. Кремень, С. Максименко, С. Мельничук, Н. Ничкало, О. Пехота, В. Рибалка, О. Савченко, С. Сисоєва, Т. Поніманська та ін.

Переконливо доведено, що сутність гуманістичного виховання полягає в забезпеченні більш глибокого цілісного розуміння, пізнання особистості й на цій основі – її гармонійного розвитку в умовах існуючої системи освіти й виховання [3, с. 42].

Актуальність проблеми гуманістичного виховання, науковий

педагогічний потенціал її можливих вирішень і, головне, важливість не можуть не викликати дослідницького інтересу, що знаходить своє вираження в появі та обгрупуванні нових понять.

Разом із тим, у практиці педагогічного процесу спостерігається недостатній рівень підготовленості вчителя, вихователя, працівника освіти до роботи з новою професійною лексикою.

У теорії і практиці української педагогіки та сучасної системи освіти гостро стоїть проблема систематизації, лінгвопедагогічного аналізу і пропаганди термінолексем, оскільки вони виконують пізнавальну функцію, допомагають визначити логічні зв'язки між поняттями, уточнити їхні нові ознаки. Терміни можуть виступати джерелом постановки та усвідомлення проблеми. Однак у сучасній педагогічній науці немає стрункої концепції педагогічного термінознавства. Зниження культури терміновживання вказує на необхідність розробки нових наукових понять.

Отже, об'єктивності викладу поглядів щодо висвітлення теорії та практики гуманістичного виховання дітей дошкільного віку додає точність уживання педагогічних термінів і наукових назв окремих понять, оскільки, як справедливо зауважувала Т. Поніманська, «видається важливим методологічне положення про те, що традиційні педагогічні поняття мають розвиватися, а не замінюватися на нові, взяті з понятійного апарату суміжних наук, які, безперечно, допомагають розвитку педагогіки як науки, однак не можуть скласти теоретичного підґрунтя підготовки педагога» [3, с. 4].

Мета нашої розвідки – виявити педагогічні терміни в науковій спадщині вченої, які свідчать, що «гуманізація виховання є ключовим моментом нового педагогічного мислення» [3, с. 4].

Виклад основного матеріалу дослідження. Для всебічного визначення місця і ролі гуманістичного виховання в освітньому просторі необхідно звернутися до семантики таких термінів, як *гуманізм*, *гуманізація*. Загальновідомо, що слово *гуманізація* є похідним від лексеми *гуманізм*, вони мають спільну словотвірну основу від латинського *humanus* (< *homo* – людина *humus* < земля), що на лінгвістичному рівні підкреслює їхній взаємозв'язок і взаємодоповнюваність. Своєю чергою, від іменника *гуманізм* утворюється прикметник *гуманістичний*, категоріальне значення якого підсилює характеристику суспільно-політичної, ідеологічної сфери людської діяльності, масштабних соціальних явищ. Цей ад'єктив сполучається з іменниками *ідеал*, *ідея*, *зміст*, *місія*, *діяльність*, *культура*, *виховання*, *освіта* тощо.

Лексеми *гуманізм* і *гуманізація* утворилися за допомогою різних суфіксів, а саме: *-ізм* /-изм-; *аціј-*, *-ціј-* (графічно *-аці/я/*, *-ці/я/*), словотвірне значення яких свідчить про неповний семантичний збіг кожного із аналізованих понять. Так, для суфіксів *-ізм* /-изм усталася функція творення абстрактних слів, що позначають стан, назви навчань і громадських течій. Словотвірне значення суфіксів *-аціј-*, *-ціј-* (графічно -

аці/я/, -ці/я/) – це позначення опредмеченої дії.

Нові терміни утворюються за моделлю: N + (праер) N, яка представлена поєднанням двох іменників без прийменника або з прийменником. Для таких новоутворень властиве значення уточнення або розширення (залежне слово уточнює основне значення головного компонента), наприклад: *гуманізація виховання, гуманізація освіти, гуманізація орієнтирів, гуманізація діяльності, гуманізація людини, гуманізація навчання* тощо. Ці номінативні конструкції здійснюють текстотвірну функцію завдяки терміну-фіксатору наукового знання у динаміці і відображають усю комплексно-структурну складність поняття.

У теоретичних працях Т. Поніманської переконливо доведена діалектична єдність термінів *гуманізм* і *гуманізація*, обґрунтовано, оскільки ці процеси є орієнтирами сучасного виховання: «гуманізм – це спосіб буття, світовідчуття, світогляду, орієнтованого на проблематику людини, яка сприймається як цінність» [3, с. 41]; «гуманізація – історична зумовленість системи поглядів, яка визнає людину найвищою цінністю, розглядає її як свідомого суб'єкта своїх дій, розвиток якої за законами власної діяльності є необхідна умова розвитку суспільства» [2, с. 5]. Таким чином, *гуманізм* – це стан, процес, тоді, як *гуманізація* – реалізація процесу, процес в дії. На нашу думку, таке трактування аналізованих термінів відповідає культурно-історичному підходу до розвитку особистості.

Отже, гуманізм лежить в основі процесу гуманізації та формування цілісної особистості, здатної до самовизначення. Це сутність *гуманістичного виховання*, у термінуванні якого виокремлюють «олюднення виховних стосунків, визначення цінності вихованця як особистості, його прав на соціальний захист, щастя, розвиток здібностей, індивідуальності» [2, с. 84].

Важливими для розуміння сенсу гуманістичної педагогіки є також терміни *педагогічна взаємодія, виховання гуманістичних ціннісних орієнтацій, гуманістична парадигма виховання* тощо. Слід визнати, що функціонування в сучасній педагогіці цих класифікаційних наукових найменувань свідчить про розвиток нового гуманістичного знання, оскільки педагогічний зміст категорії *гуманізація* широко висвітлювався у філософських і психологічних дослідженнях.

Гуманізація і демократизація, які характеризують історичний розвиток суспільства кінця ХХ – початку ХХІ ст., сприяли тому, що визнання цінності людини, свободи особистості та її права на вибір, освіту, культуру, сенс життя як пріоритетних цінностей (що формуються, а не виникають спонтанно) сьогодні не викликає сумніву. «Натомість, – справедливо зауважував автор, – гуманістична педагогіка сприяє реалізації природи кожної людини, що у дитини виявляється, перш за все, у прагненні до розвитку; по-друге, у прагненні до свободи; і, по-третє, у потребі дорослішання» [3, с. 221]. Відображення цих ціннісних орієнтирів

відзначено в термінах, які активно використовувала учена, а саме: *ціннісні орієнтації, особистісно орієнтоване виховання, духовно-моральні цінності, особистісно орієнтований підхід у навчанні і вихованні, гуманістичні взаємини, педагогіка толерантності* тощо.

Підкреслимо вплив терміна-поняття *особистісно орієнтоване виховання* на семантичне наповнення інших термінолексем. У контекстах ученої він обов'язково актуалізує такі визначення, як: *суб'єкт, суб'єкт-суб'єктні відносини, свобода, творчість, активність, цілісність, самоактуалізація, сенс життя, саморозвиток, довіра, самоствердження*, розширивши понятійно-термінологічний апарат за рахунок лексем *індивідуалізація, вибір, метод створення ситуації успіху, суб'єктивний досвід, самостворення, самореалізація* тощо.

Для термінування ціннісних орієнтирів у понятійно-термінологічному апараті педагогіки нерідко використовуються загальнонавчальні слова, в які вкладається педагогічний зміст: *подія, співтворчість, самоактуалізація, самоцінність дитинства, відповідальне батьківство* та ін.

Процес перетворення на практиці ідей свободи вибору відобразився і на словотвірному рівні – появі в терміносистемах авторських новоутворень, які підкреслюють його індивідуальний стиль вченого. Так, у наукових дослідженнях професора Т. Поніманської фіксується термін *свободоздатність*, який означає «здатність до автономного, нонконформістського існування; здатність самостійно будувати свою долю, взаємини зі світом, реалізувати самостійне пізнання життєвого призначення, індивідуальний вибір» [1, с. 37].

Терміносистеми сучасних галузей науки характеризуються постійним лексичним оновленням у зв'язку з їхнім стрімким розвитком.

Отже, в сучасних умовах вихователю, педагогу потрібно використовувати в повсякденній роботі не тільки звичні терміни та поняття (*виховання і навчання, їхні цілі, принципи, зміст, методи*), але і категорії, які надають цим поняттям гуманістичного змісту і цінності.

Одна із ознак сучасних терміносистем – багатокомпонентні сполуки. Це співзвучно поглядами Т. Поніманської, яка активізувала означені наукові найменування: *соціальна компетентність дитини, ситуація збагачення соціально-емоційного досвіду дітей, індивідуально-психологічні відмінності, морально-етичні загальнолюдські цінності, вид спільної діяльності, визначення гуманної поведінки та якостей особистості* та ін.

Терміни-словосполучення – зручний засіб виділення диференційних ознак базового поняття під час систематизації нових. Вони здатні з найбільшою повнотою відобразити необхідні диференційні риси іменованого явища, ними легше, ніж іншими словотвірними засобами, передати належність до класифікаційного ряду, сформованого на родовидовому відношенні поняття.

Фіксування в понятійно-термінологічній системі педагогіки наведених термінів відображає процес реформування педагогічної діяльності в цілому: перетворення виховання в процес сходження людини (дитини) до своєї цілісності та усвідомлення своєї цінності, дитячі навчальні заклади здебільшого орієнтуються на гуманізацію і демократизацію процесу виховання і навчання.

Разом із тим, інші цінності (наприклад, *національна ідея, етнокультурна специфіка освіти, емоційна пам'ять* та ін.) ще знаходяться в стадії осмислення, на що вказують такі ознаки: їхня лексикографічна фіксація на рівні понятійно-термінологічного апарату сучасної педагогіки не визначена, такі поняття часто функціонують у педагогічній літературі як варіанти протермінологічних найменувань без суворих дефініцій. Однак цій понятійній групі властиві системні змістовні зв'язки з досить поширеними термінами: *адаптація, толерантність, самосвідомість, культура, світобачення, аспекти* тощо.

Отже, у науковому стилі вченої-педагога Т. Поніманської реалізовані ґрунтовність і глибина знань, оригінальність і сміливість наукового мовомислення, креативність (на противагу шаблонності) у творенні власного тексту, наявність ідіостильових маркерів, добір складної, вузькопрофільної термінології.

Висновки дослідження і перспективи подальших розвідок. Проблема формування нових педагогічних орієнтирів в освіті набула особливої актуальності в умовах перебудови нашої країни. Т. Поніманська активно використовувала аналізовані терміни, збагачуючи понятійно-термінологічний апарат сучасної педагогіки. Це є підтвердженням того, що сучасна українська наукова спільнота поширює орієнтацію на гуманістичні цінності, які повинні діяти в будь-якому суспільстві, – добро, людяність, дружелюбність, совість, справедливість, співпереживання.

Своєю чергою, широкий діапазон використання таких термінолексем указує на те, що гуманізація процесу виховання пов'язана не з прямим передаванням вихованцям загальнолюдського ціннісного досвіду, а з формуванням здатності до вибору моральних цінностей і моральних критеріїв, за оснований на гуманістичних ідеалах.

Теоретична спрямованість поглядів Тамари Поніманської на гуманізацію освітнього простору, широта параметрів досліджуваних явищ, окреслення завдань на майбутнє, розбудова науково-понятійного і термінологічного апарату гуманістичної парадигми виховання дітей дошкільного віку, багаторічний викладацький досвід дали можливість внести до закладів вищої освіти підручників та посібників нові терміни і наукові поняття.

Вважаємо, що аналіз термінолексем, які по-інноваційному репрезентовані в науковому доробку вченої, їхнє семантичне уточнення спонукатимуть майбутніх дослідників на цікаві, завжди актуальні та багатоаспектні розробки проблеми гуманізації виховання, а також на

розвідки щодо вияву мовної та мовленнєвої індивідуальності авторського тексту, що зумовлена як власне мовними, так і екстралінгвальними чинниками, які маркують текст як результат пізнавально-комунікативної діяльності науковця.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. – К.: Либідь, 1997. – 376 с
2. Гуманістичне виховання дітей дошкільного віку в контексті інноваційної педагогічної діяльності: монографія / за наук. ред. Т. І. Поніманської, І. М. Дичківської. – Рівне: Волинські обереги, 2012. – 208 с.
3. Поніманська Т. І. Теоретико-методичні засади гуманістичного виховання дітей дошкільного віку : монографія / Т. І. Поніманська. – Рівне: РДГУ, 2006. – 364 с.
4. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка: підручник Т. І. Поніманська. 2-е вид., доповн. – К.: Академвидав, 2013. – 464 с. – (серія «Альма-матер».)
5. Пономарів О. Д. Стилїстика сучасної української мови / О. Д. Пономарів. – Тернопіль; Навч. книга – Богдан. – 2000. – 240 с.

REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED:

1. Honcharenko S. U. Ukrainskyi pedahohichnyi slovnyk [The Ukrainian Pedagogical Dictionary] / S. U. Honcharenko. – K.: Lybid, 1997. – 376 s. (in Ukrainian)
2. Humanistychne vykhovannia ditei doshkilnoho viku v konteksti innovatsiinoi pedahohichnoi diialnosti: monohrafiia [Humanistic Education of Preschool Children in the Context of Innovative Educational Activities] / za nauk. red. T. I. Ponimanskoï, I. M. Dychkivskoi. – Rivne: Volynski oberehy, 2012. – 208 s. (in Ukrainian)
3. Ponimanska T. I. Teoretyko-metodychni zasady humanistychnoho vykhovannia ditei doshkilnoho viku : monohrafiia [Theoretical-methodological Principles of Humanistic Education of Preschool Children] / T. I. Ponimanska. – Rivne: RDHU, 2006. – 364 s. (in Ukrainian)
4. Ponimanska T. I. Doshkilna pedahohika: pidruchnyk [Preschool Education : textbook] / T. I. Ponimanska. 2-e vyd., dopovn. – K.: Akademvydav, 2013. – 464 s. – (seriia “Alma-mater”). (in Ukrainian)
5. Ponomariv O. D. Stylistyka suchasnoi ukrainskoi movy [The Writing Style of the Modern Ukrainian Language] / O. D. Ponomariv. – Ternopil; Navch. knyha – Bohdan. – 2000. – 240 s. (in Ukrainian)

Аннотация. В статье освещаются взгляды Тамары Пониманской на процесс гуманистического воспитания, его место в гуманистической педагогике. Теоретически обосновывается сущность структурных компонентов гуманного отношения к ребенку. Анализ проводится через призму идиолекта ученого. Уточняются понятия «гуманизм», «гуманистический», «гуманистическое воспитание». Обосновывается потребность появления новых терминологических лексем для модернизации всех отраслей педагогической науки.

Определяется влияние профессиональной лексики на логику научного мышления и необходимость систематизации терминологических систем на современном этапе. Рассматривается роль терминов на становление индивидуальной речи, определяются подходы к её анализу. Исследуются некоторые структурно-семантические особенности функционирования терминологических лексем в контексте автора.

Ключевые слова: гуманизм, гуманистический, гуманистическое воспитание, термин, терминология, идиостиль, идиолект.

Abstract. The methodological approaches to the problem of upbringing of humane attitude to the person have been characterized on the basis of analysis of the philosophical, psychological and pedagogical literature. The essence of the structural components of humane attitude to the person has been theoretically substantiated. The essence of the concepts “humanism”, “humanization”, and “humanization of education” have been specified. The analysis carried out through the prism of individuality of the scientist.

The author’s definition of the concept “humane attitude” has been described. It is defined as the system of moral, worldview and professional qualities of the personality, which is expressed in a pragmatic, responsible and careful attitude to others and implemented in purposeful activity and it is apparent in the conscious observance of moral principles and rules of law.

The expediency of the emergence of new terminology for updating all branches of pedagogical science is substantiated. The influence of the professional vocabulary on the logic of scientific thinking and the necessity of systematization of terminological systems at the present stage is outlined. The influence of the terms on the formation of individual speech is considered, the approaches to its analysis are determined. Some structural-semantic features of the functioning of terminology in the context of the author are investigated.

Key words: humanism, humanistic, humanistic education, term, terminology, idiostyle, idiotlet.

Стаття надійшла до редакції 15.03.2018